

RADİKAL İSLAM'IN KÜRESEL BİR TEHDİTE DÖNÜŞÜM SÜRECİ: AFGANİSTAN DENEYİMİ

Fulya ATACAN*

Özet

Ortadoğu'da 1970'lerden beri hızla radikalleşen İslami hareketlerin gelişmesinde Afganistan'ın işgali önemli bir rol oynamıştır. Afganistan dünyanın farklı bölgelerinden gelen farklı İslamcı grupların birbirleri ile karşılaşmalarına, örgütlenmelerine ve savaş deneyimi kazanmalarına olanak vermiştir. Radikal İslami hareketler Ortadoğu'daki pek çok ülke tarafından "iç tehdit" olarak tanımlansa da bu dönemde uluslararası düzeyde "tehdit" olarak değerlendirilmemiştir. 11 Eylül saldırıları bu anlamda bir dönüm noktasıdır.

Farklı İslami gruplar arasında var olan ilişkiler (ulusal ve uluslararası), bu gruplarla Devlet arasındaki ilişki ve bu gruplarla diğer devletler arasındaki ilişki bu grupların siyasetinin analiz edilmesinde incelenmesi gereken düzeylerdir. Bu makalede bugün Ortadoğu ve küresel düzeyde en önemli tehditlerden biri olarak tanımlanan radikal İslam'ın süreç içinde nasıl "küresel bir tehdit" haline geldiği analiz edilmeye çalışılacaktır.

20. yüzyılda Ortadoğu'da en önemli toplumsal siyasal hareketlerden biri İslami örgütlenmelerdir. 19. yüzyılın sonunda modernleşme-sömürgeleşme üzerinden İslam'ı yeniden yorumlayarak yaşanan toplumsal siyasal sorunlara bir çözüm üretme çabası olarak ortaya çıkan İslamcı hareket başlangıçta İslam'ın modernist yorumu biçiminde kendini ortaya koyarken sömürgecilik deneyimi ile birlikte milliyetçi bir çizgiye kaymıştır. 20. yüzyılın başlarında milliyetçi ekseninde şekillenen bu hareketler bağımsızlık sonrasında siyasal yapıların İslam temelinde şekillenmesi gerektiğini savunurken 1970-80'lere kadar hakim olan milliyetçi ve sol hareket karşısında en önemli muhalefet örgütlenmesi olarak yer almıştır. 1970'lerin ortasından itibaren hızla radikalleşen İslami hareketler içindeki bu eğilim 2000'lerde etkisini yitirirken İslami hareketler Ortadoğu'da en önemli ve örgütlü muhalefet olma durumunu devam ettirmektedir.

* Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Dinsel örgütlenmeler/gruplar belirli bir tarihsel dönemde belirli bir toplumsal bağlamda ortaya çıkar ve süreç içinde genel toplumsal yapıdaki değişime paralel olarak değişirler, dönüşürler. Her hangi bir toplumda din örgütlenip mevcut iktidar yapısında siyasal bir aktör olarak önem kazandığında artık sadece dinin dogma temelinde değil yaşanan toplumsal ve siyasal değişim temelinde de analiz edilmesi gerekir. Farklı toplumlarda, farklı tarihsel koşullarda çeşitli dini grupların oynadığı rol ve iktidar mücadelesinde aldıkları konum farklıdır. Bu bağlamda dinsel grupların sadece düşünsel yapıları ve örgütlenmeleri değil içinde şekillendikleri toplumsal, siyasal, yasal yapı ve uluslararası konjonktür bu grupların siyasal eylemlerinde önemlidir. Farklı İslami gruplar arasında var olan ilişkiler (ulusal ve uluslararası), bu gruplarla Devlet arasındaki ilişki ve bu gruplarla diğer devletler arasındaki ilişki söz edilen grupların siyasetinin analiz edilmesinde incelenmesi gereken düzeylerdir. Bu ilişkiler yumağının alacağı biçim farklı gruplara göre farklı nitelikler gösterebilir. Bu makalede bugün Ortadoğu ve küresel düzeyde en önemli “tehdit”lerden biri olarak tanımlanan radikal İslam’ın süreç içinde nasıl “küresel bir tehdit” haline geldiği analiz edilmeye çalışılacaktır.

I) Radikal İslam

1970’lerin sonlarından itibaren Ortadoğu ülkelerinde önemli bir siyasal aktör haline gelen radikal İslamcı gruplar daha önce bölgede var olan İslam temelli örgütlenmelerden (tarikatlar gibi geleneksel örgütlenmelerden) önemli farklılıklar gösterir. Her şeyden önce yeni, modern bir örgütlenme yapısına sahip olan bu gruplar daha çok ideoloji temelli siyasal partileri andırmaktadır. Radikal İslami hareketlerin gelişmesinde düşünsel planda 1966’da idam edilen Mısır, Müslüman Kardeşler üyesi Seyyid Kutb’un, İran’lı Ali Şeriatî’nin, Pakistanlı Maulana Seyyid Abdul Maududi’nin ve Suudi Arabistan’ın Vahabi İslam’ının önemli rolü vardır.

Bu grupların ayrıcı yanı Müslüman kimdir tanımlamasında başlar. Bu gruplar açısından bir kişinin Müslüman bir aileden Müslüman olarak doğması, kendisini Müslüman olarak tanımlaması ya da İslam’ın beş şartını yerine getirmesi Müslüman olmak için yeterli değildir. Bu çerçevede Müslüman olmak bu grupların tanımladığı/yorumladığı biçimde İslam temelinde şekillenmektedir. Müslüman olmak bu grupların tanımladığı biçimde bir İslam anlayışını savunmak ve ona uygun olarak yaşamaya çalışmak ile özdeşdir. Bu yaklaşım doğal olarak bugüne kadar kendisini Müslüman olarak tanımlayan insanları Müslüman kategorisi dışına itmekte hatta “kâfir” olarak tanımlamaktadır (Atacan, 1993; 26).

Müslüman kimdir sorusu üzerinden bireysel düzeyde başlayan bu ayrıştırma nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan ülkelerin siyasal yapısına ulaşmakta ve bu temelde İslami devlet biçimi ve İslam toplumu tanımlanmaktadır. Bu toplumlar İslam öncesi yaşanan duruma referansla cahiliye olarak tanımlanmakta ve yöneticiler kâfir kategorisine sokularak iyi bir Müslümanın bu yönetimlere karşı baş kaldırmasının gerekli olduğu vurgulanmaktadır.

1990'ların sonuna kadar bu gruplar için asıl düşman içeridedir. Emperyalizm, Siyonizm, Batı Müslümanlar açısından tehdit olarak tanımlanmakla birlikte karşı çıkılması, mücadele edilmesi ve ortadan kaldırılması gereken asıl düşman bu ülkelerin siyasal rejimleri ve yönetici elitleridir. Bu bağlamda “gerçek Müslümanlar”ın yapması gereken şey mevcut yönetimlere itaat etmek değil karşı çıkmaktır. Mevcut yönetimlere karşı yapılacak isyanın temel hedefi Allah'ın egemenliğini hakim kılmak ve insanların yaptığı yasalar düzenine son vermektir. Bu noktada cihad sadece bireysel düzeyde kişinin nefsi üzerinde yaptığı mücadeleyi değil toplumsal siyasal düzeyde silahlı mücadeleyi de içermektedir (Atacan, 1993; 26-27).

Bir bütün olarak İslami örgütlenmelere/gruplara baktığımızda bunun çok geniş bir yelpazeyi kapsadığı açıktır. Bu yelpazede geleneksel örgütlenmelerden modern, yasal siyasal partilere kadar farklı grup ve örgütlenme biçimleri söz konusudur. Vurgulanması gereken nokta bu geniş yelpaze içinde radikal İslami grupların küçük bir yer teşkil ettiğidir. Ancak gerek şiddet eylemlerini meşru görmeleri gerekse Ortadoğu'daki mevcut siyasal yapıları kökten dönüştürmeyi hedeflemeleri bu örgütleri farklı ülkelerde farklı derecelerde önemli kılmıştır.

Radikal İslami hareketlerin gelişmesinde 1979 Afganistan işgali bir dönüm noktasıdır. Bilindiği gibi 1979'da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ile birlikte başta ABD olmak üzere İngiltere, Fransa gibi bazı Batılı devletler Soğuk Savaş stratejisinin bir parçası olarak buradaki İslami grupları, ağırlıklı olarak Pakistan istihbarat servisi ISI (Inter Services Intelligence) aracılığıyla örgütlemiş, eğitmiş ve desteklemiştir. Kısa bir süre sonra bu sürece Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri, İran da katılmış ve kendileri açısından uygun olabilecek grupları oluşturmuş, askeri ve parasal açıdan desteklemiştir. Bu ülkeler sadece Afgan İslami örgütlenmeleri desteklemekle kalmamış tüm Ortadoğu'da ya da daha genel bir ifade ile Müslüman ülkelerdeki radikal grupları doğrudan ya da dolaylı olarak Afganistan'da “Allahsız komünistlere” karşı savaşa katılmak için cesaretlendirmiş, uygun kanalların açılmasını sağlamıştır.

II) Afganistan'da Ne Oldu?

19. yüzyılın sonunda merkezi devlet oluşturmaya çalışan Afganistan yerel ve ulusal kurumlar arasında bütünleşmeyi 20. yüzyılda da sağlayamamıştır. Temelde tarım toplumu olan Afganistan, Soğuk Savaş koşullarında bulunduğu coğrafi konum itibariyle hem Sovyetler Birliği'nden hem de ABD başta olmak üzere Batı'dan destek almıştır. Her iki kamp da Afganistan'da altyapı yatırımları için yardım yaparken Sovyetler Birliği özellikle ordunun, Batı da eğitimin modernizasyonunda önemli rol oynamıştır.

1970'lerin ortasında nüfusun %85'inden fazlasının kırsal alanda yaşadığı (Kepel, 200; 160), önemli oranda göçebe nüfusa sahip, özellikle güneyde kabile bağlarının güçlü olduğu çok etnikli Afganistan'da en büyük etnik grup nüfusun %40'ını oluşturan Paştun'lardır. Hindu Kuş dağlarının güneyinde ve kuzeyine yaşayan Paştunlar ortak bir kökenden geldiklerine inanmaktadırlar ancak aralarında farklı kabile ve aileler temelinde bölünmeler söz konusudur. Nüfusun yaklaşık %30'unu oluşturan, aşiret örgütlenmelerinin olmadığı, Farsça konuşan Tacikler ise Kabil'de, kentlerde ve kuzey-doğuda Tacikistan, Özbekistan sınırında yaşamaktadır. Afganistan'da siyasal yapıda Paştunlar önemli iken, Tacikler bürokraside ve ulema örgütlenmesi içinde ağırlıktadır. Yine aşiret bağlarının zayıf olduğu Özbekler ve bu bağın güçlü olduğu Türkmenler ülkenin kuzeyinde yaşamaktadır. Tüm bu etnik gruplar Sünni Müslüman iken orta Afganistan'da yaşayan, Farsça konuşan ve kendilerinin Moğolların soyundan geldiğini öne süren Şii Hazaralar ise nüfusun %15'ini oluşturmaktadır. Şii Afganlar arasında Kızılbaşlar, İsmaililer de vardır. Köy mollaları düzeyinde Sünni-Şii ayrımını söylemenin güç olduğu Afganistan'da Şii ulema İran'da Kum kentinde ya da Irak'da Necef'de – İranlı hocalardan- dini eğitim almıştır (Roy, 1986; 50-51).

Afganistan'da 1960'lardan itibaren Kabil Üniversitesi çevresinde örgütlenen iki muhalefet hareketinden söz etmek mümkündür. İlkinin sol hareketlerden Halk ve Parçam -ileride Afganistan Demokratik Halk Partisi (ADHP) olacaktır- oluştururken İslamcı gruplar ikinci muhalefet grubunu oluşturmaktadır.

1950'lerin sonunda özellikle Mısır'da El-Ezher Üniversitesi'nde dini eğitim alan ve burada Müslüman Kardeşler örgütü ile tanışıp Afganistan'a döndüklerinde Kabil İlahiyat Fakültesi'nde çalışan bir grup entelektüel tarafından oluşturulan Cemiyet-i İslami bu dönemde ağırlıklı olarak kültürel dönüşüm üzerinde durmuştur. Seyyid Kutb ve Maududi'nin eserlerini tercüme ederek İslam'ı modern bir ideoloji olarak sunan bu grubun diğer ülkelerde var olan

benzer gruplarla doğrudan bir ilişkisi yoktur. Bu aşmada daha çok bireysel tanışıklıklar söz konusudur (Roy,1986; 70). 1960'ların ortalarından itibaren Kabul Üniversitesinde öğrenciler arasında önem kazanan ve devrimci radikal bir eğilimi temsil eden "Müslüman Gençler Örgütü" ağırlıklı olarak laik eğitim kurumlarında eğitim gören öğrenciler arasında taban bulmuştur ancak kabileler arasında taraftarı yoktur. Ulemayı muhafazakâr olarak değerlendiren Müslüman Gençlik örgütünün gizli bir örgütlenmesi de mevcuttur. 1972'de Burhaneddin Rabbani'yi emir olarak seçen örgüt hücreler biçiminde örgütlenmiş ve içinde "radikal" "ılımlı" iki eğilimi barındırmıştır. Daha sonra "ılımlı" kanat Cemiyet-i İslami, "radikal" kanat da Hizb-i İslami olarak örgütlenmiştir (Roy, 1986; 71-75).

Bölünme'de tekfir meselesi ve hareketin stratejisi ana çatışma konusudur. Selefiler arasında ana çatışma konularından olan tekfir bir kişinin kâfir ilan edilmesi ile ilişkilidir. Bir kişinin kafir ilan edilebilmesi için açık dini ihlallerin olması ve bunun kanıtlanması gereklidir (Wiktorowicz, 2001; 123). Gulbeddin Hikmetyar liderliğinde homojen, disiplinli, öncü partiyi savunan Hizb-i İslami, iyi Müslüman'ın sadece dini tutumuyla değil daha önemlisi siyasal eylemleri ile tanımlanacağını ve kendine Müslüman diyenlerin de "kâfir" olabileceğini savunur. Rabbani'nin lideri olduğu cephe örgütlenmesini ve kitle hareketini savunan Cemiyet-i İslami ise tekfir'e karşı çıkmaktadır (Roy, 1986; 78).

1978'de darbe ile iktidara gelen, toprak reformu, okuma-yazma oranının artırılması, devlet mekanizmasının güçlendirilmesi ve aile hukuku temelinde önemli değişimler öneren Afganistan Demokratik Halk Partisi başta kendi içindeki Perçam grubu olmak üzere politikalarına karşı çıkan toprak sahipleri, eski askeri temsilciler ve din adamlarından oluşan muhalefeti bastırmıştır. Soğuk Savaş koşullarında tarafsızlık konumunu koruyan Afganistan yeni yönetimle birlikte Sovyetler Birliği ile doğrudan ittifaka girmiştir. İzlenen politikalar kısa sürede kırsal alanda ayaklanmalara yol açmış ve 1979 yılının sonunda Sovyetler Birliği oluşan istikrarsızlığı önlemek üzere Afganistan'ı işgal etmiştir. Afganistan Demokratik Halk Partisi içindeki Halk grubunu tasfiye eden Sovyetler Birliği, Parçam'dan Babrak Karmal'ı iktidara getirmiştir.

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali 19. yüzyıldaki büyük "Rus-İngiliz" oyununun bir devamı olarak algılanmış ve Yalta Konferansı sonucu oluşturulan dünya dengelerini bozucu bir niteliğe sahip olduğu savunulmuştur. Bu durumun 1979'da İran'da yaşanan İslam devrimi ile birleşmesi Batı'nın çıkarları açısından bir "tehdit" olarak değerlendirilmesine yol açmıştır (Kepel, 2000; 158).

Bu işgal Afganistan'da içeride bir direnişe yol açmış olsa da direnişin asıl örgütlendiği ve finansal-askeri açıdan güçlendirildiği alan Afganistan dışında oluşmuştur. Soğuk Savaş koşullarında Sovyetler Birliği'nin desteklediği Afganistan Demokratik Halk Partisi'ne karşı oluşan muhalefet başta ABD olmak üzere Batılı devletler ve Suudi Arabistan tarafından desteklenmiştir. Mücahidin olarak adlandırılan muhalefete destek Pakistan üzerinden yapılmış ve bu desteği almaya yetkili yedi Sünni grup belirlenmiştir.

Bu yedi gruptan üçü geleneksel örgütlenmeleri içerir; ulema ağırlıklı Hareket-i İnkılabi İslami, tarikat ağırlıklı Cephe-i Nejat-ı Milli ve İslami Cephe'dir. Gulbeddin Hikmetyar'ın lideri olduğu Hizb-i İslami, buradan kopan ilahiyatçı Paştun Yunus Halis'in Hizb-i İslami'si, Vahabi Abdul Rab Resul Sayyaf önderliğindeki İttihad-ı İslami ve Burhaneddin Rabbani liderliğindeki Cemiyet-i İslami Pakistan'ın resmen tanıdığı ve Suudi Arabistan'dan gelen yardımlardan en büyük payı alan gruplardır. Başlangıçta bu grupların Afganistan içinde önemli bir tabanı yoktur ancak yerel direnişçilerin ihtiyaç duydukları silaha ulaşabilmeleri için bu gruplardan biri ile ilişkili olmaları gereklidir. Bu temelde Tacikler kuzeyde Rabbani'nin Cemiyet-i İslami, Paştunlar ise güneyde Hikmetyar'ın Hizb-i İslami örgütü ile ilişki kurmuşlardır.

Afganistan'ın işgalinden sonra yaklaşık üç milyon Afgan mülteci Pakistan'a geçmiştir. Pakistan politik ya da dini görüşleri ne olursa olsun gelen tüm mültecilerin bu yedi gruptan birine yazılmalarını istemiş ve süreç içinde mülteci kamplarındaki gençler Deobandi medreseleri aracılığı ile yaygın dini eğitimden geçmiştir. Kamplarda, yardım dağıtım ağı en güçlü olan Hizb-i İslami'ye katılmak pek çok mülteci için hayatta kalabilmenin en kestirme yolu haline gelmiştir (Griffin, 2001; 21, 247).

Aslında Sovyetler Birliği'nin işgaline karşı olan geniş bir koalisyondan –monarşi yanlıları, milliyetçiler, farklı yerel gruplar ve Afganistan Demokratik Halk Partisi dışında kalan bazı sol gruplar- söz etmek mümkünse de para ve silah desteği sadece İslami gruplara verilmiştir (Barfield, 2005; 223). Bu noktada askeri darbe ile iktidara gelen, yönetimin ve günlük yaşamın dinselleştirilmesinde önemli rol oynayan Ziya ül-Hak'ın Pakistan'ının rolü yadsınamaz.

Başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler Afganistan'da Şii'lere silah ve para yardımında bulunmamışlardır. Şii gruplara yapılan yardım İran'dan gelmiştir. 1979 İran İslam devriminden sonra Humeyni yönetimi İran'ın uluslararası alanda yalnızlaştırılmasını önleyebilmek ve devrimi yaymak üzere Ortadoğu'da başta Şii gruplar olmak üzere farklı radikal İslami gruplar ile ilişkilerini

geliştirmeye çalışmıştır. Komşusu Afganistan'daki gelişmeler doğal olarak İran'ı da yakından ilgilendirmiş ve bu savaşa İran da Şii Hazaraları destekleyerek katılmıştır. İran Afganistan'da sadece Şii grupları değil onlarla birlikte çatışmaya katılacak Sünni radikal İslamcı grupların da bu sürece katılmasını sağlamış veya kolaylaştırmıştır.

Ayetullah Hoi'nin takipçisi olan Şeyh Asef Muhseni tarafından kurulan Hareket-i İslami başlangıçta Humeyni çizgisine yakın olsada 1980'lerin ortasından itibaren bu çizgiden uzaklaşmıştır. Eğitimli Şiiler arasında taban bulan örgüt İranlı din adamları ile yakın ilişki içinde olmasına rağmen Humeyni taraftarları ve özellikle Pasdaranlarla sorunludur. İran sınırındaki bölgede kendisine Hizbullah adını veren gruplar vardır ve bu gruplar İranlı yetkililer ile direnişçiler arasında aracı olarak önem kazanmışlardır. Başlangıçta direniş bağlamında Şii-Sünni örgütler arasında ilişkiler gelişmiş, bölünmeler daha çok politik düzeyde iktidar mücadelesi temelinde şekillenmiştir (Roy, 1986; 144-147).

1989'da Sovyetler Birliği Afganistan'dan çekilmek zorunda kalmış, rejimin birkaç ay içinde devrileceği öne sürülmesine rağmen Necibullah yönetimi Sovyetler Birliği'nden aldığı para, silah ve yiyecek yardımı ile bazı milisleri kendi yanına çekmeyi başarmış ve yönetime komünistler dışındaki grupları da dahil etme çabalarına girişmiştir. Ancak ABD ve Pakistan Afganistan'da rejim değişikliğinden yanadır ve Sovyetler Birliği'nin çekilmesi sonrasında bunun kolayca başarılabilceği kanaatindeydi. Aslında rejimin çökmesi 1992 yılında Sovyetler Birliği'nin çözülüp, Necibullah hükümetine verdiği yardımları kesilmesinden sonra gerçekleşmiştir.

İzleyen yıllarda Afganistan'da farklı İslami gruplar arasında iktidar mücadelesi başlamış ve yaşanan iç savaş Afganistan'ın o güne kadar görmediği etnik, dini çatışmalara neden olmuştur. Farklı İslami grupları bir arada tutan temel unsur Sovyetler Birliği'nin işgali ve onun kuklası olarak görülen yönetimin devrilmesidir. Bu hedef gerçekleştirildikten sonra yapılması gerekenler konusunda açık bir hedefi olmayan İslami örgütlerin liderlerinin çoğu direniş sürecinde ülke dışındaydı ve etkinlik alanları da kendi etnik kökenleri ile sınırlı idi. Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ve Necibullah yönetiminin devrilmesinden sonra ABD ve Suudi Arabistan tarafından bu gruplara verilen yardımlar da önemli ölçüde azalmıştır. Ayrıca 1991 Körfez Savaşı'nda başta Hizb-i İslami olmak üzere pek çok grubun Suudi Arabistan'ın politikalarını eleştirmesi ve Irak yönetiminin yanında yer alması Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin bu gruplara şüphe ile yaklaşmasına yol açmıştır.

1994’de Pakistan’daki medreselerde eğitilen ve Kandahar’a gelen Paştun öğrenciler (Taliban) yerel düzeyde saygın bir din adamı olan Molla Ömer’e bölgedeki savaş lordlarının yaptığı soygunlar, tecavüzler, talanlardan şikayetçi olmuşlardır. Bu kişilerin silahlarının alınıp cezalandırılmaları yönünde öğrencileri yönlendiren Molla Ömer ve Taliban kısa sürede güvenliği sağladığı için bölgede etkinlik kazanmış ve 1995’de Paştun Hikmetyar’ın Hizb-i İslami grubunu yendikten sonrada en önemli Paştun grup haline gelmiştir. 1996’da Kabil’in kontrolünü ele geçiren Taliban, Vahabi İslam yorumu temelinde yaptığı uygulamalarla bazı bölgelerde hoşnutsuzluk yaratmakla birlikte, İran ve Şii karşıtı ve Batı yanlısı olarak değerlendirilerek önceleri ABD (Rashid, 2000;176) ama sonraları ağırlıklı olarak Pakistan ve el-Kaide gibi Arap gruplardan aldığı finansal ve askeri yardım ile yönetimini güçlendirmeye çalışmıştır. 1995’de Afganistan’daki savaşın başından itibaren Pakistan İstihbarat Servisi’nin (ISI) örtülü operasyonunda yer alan Albay İmam buraya konsolos olarak atanmış ve Taliban’a silah, para kanalları konusunda danışmanlık yapmış, muhaliflerine karşı Taliban’a önemli destek vermiştir (Hussain, 2007; 29).

1994’de ilk kez Pakistan güvenlik görevlileri Molla Ömer ile ilişkiye geçmiş ve Türkmenistan’a giden kamyonların güvenli geçişinin sağlanmasını istemiştir (Hussain, 2007; 28). Aslında Taliban’ın Pakistanlı ve Afgan destekçilerinin gözünde ilk misyonu Kandahar Herat yolunu eşkıyalardan temizlemektir. Tarihsel olarak bu bölgede var olan kaçakçılık uzun süren savaş yıllarında nitelik değiştirerek devam etmiştir. İran’dan Pakistan’a, kuzey güney hattında Orta Asya hinterlandında kaçakçılar için yolların açık tutulması, temizlenmesi önemlidir. Silah, kereste, uyuşturucu kaçakçılığı savaş ekonomisinin ana dinamikleri olmuştur (Griffin, 2001; 143-147). Afganistan’a giren/gönderilen silahlar bölgedeki silahlı gruplara satılmış, geleneksel olarak iç kullanım için üretilen afyon ticari bir ürün olarak önem kazanmıştır.

Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgali ve İran’da yaşanan İslam devriminin getirdiği yasaklar İranlı uyuşturucu tüccarlarının Pakistan’a kaymasına yol açmış ve 1980’lerde eroin ticareti Pakistan’da 8 milyar dolarlık bir pazar yaratmıştır (Griffin, 2001; 144-156). Afyon üretiminin ticari ürün olarak yaygınlık kazanması, savaşın finansmanında eroin ticaretinden gelen gelirin kullanımını, Afganistan’ı uyuşturucu ticaretinde önemli bir merkez haline getirmiştir (van der Veen, 2003).

İşgal ile başlayan süreçte kendi kendine yeterli, kapalı kırsal yapı uluslararası yardımlarla gelen malların (para, silah, insani yardım) dolaşımı ile değişmiş ve ticarileşmiştir. Uluslararası ilişkiler ağı içinde dolaşıma giren uyustu-

rucu ve silah ticaretinden pek çok yerel örgütlenme/kişi pay almıştır (Roy, 1994; 215-217). Doğal olarak bu durum yerleşik iktidar ilişkilerini de etkilemiş, savaş koşullarında geliştirilen yeni himaye sistemleri iktidar ilişkileri içinde yeni yerel grupların/ kişilerin önem kazanmasına yol açmış ve iktidar ağlarını dönüştürmüştür.

2001'de Pentagon ve İkiz Kulelere yapılan 11 Eylül saldırılarından sonra bu saldırıların sorumlusu olarak değerlendirilen El-Kaide lideri Usama bin Ladin Afganistan yönetiminden ısrarla istenmiş ancak Taliban yönetiminin bin Ladin'i teslim etmemesi üzerine ABD tarafından devrilmiştir.

III) Afgan Cihadı'nın Destekçileri

Sovyet işgalinden sonra Batı tamamen pragmatik olarak farklı İslami gruplarla ilişki kurmuş, komünizm karşıtlığı dışında onların ideolojileriyle fazla ilgilenmemiştir. Verdiği yardımlardan bu grupların yararlanması için aralarında birleşmeyi ön koşul olarak koymuş ancak Pakistan kendi için sorun yaratabilir kaygısıyla gruplar arasındaki bölünmeleri teşvik ederek onları kontrol etme yolunu tercih etmiştir (Roy, 1986; 121-122).

1979'da ABD başkanı Jimmy Carter'ın onayı ile CIA 500.000 dolarlık propaganda ve psikolojik operasyonlar, iletişim aygıtları, tıbbi malzeme ve paradan oluşan ilk yardım operasyonunda yetkilendirilmiştir. 1981'de de CIA'in Afgan direnişçilere silah sağlama misyonu Ronald Regan tarafından onaylanmıştır (Coll, 2005; 46).1982'de ABD'den gelen yardım yılda 600 milyon dolar civarındadır ve varılan uzlaşma gereği başta Suudi Arabistan olmak üzere bir o kadar da Körfez ülkeleri yardımında bulunmaktadır. Gönderilen yardım paraları, silah ve eroin ticareti Pakistan'da önemli bir piyasanın oluşmasına yol açmıştır.

Afgan savaşında en kritik rolü üstlenen ülke hiç şüphe yok ki Pakistan'dır. Aslında 1970'lerin başından itibaren etnik temelli ayaklanmalarda özellikle Paştun milliyetçiliği ve Paştunistan kurulması taleplerini Afganistan ile ilişkilendirip zaman zaman çatışmalara giren Pakistan daha bu tarihlerde İslamı bütünleştirici bir öğe olarak değerlendirip ordu aracılığı ile örgütleyerek Afganistan'daki dönüşümleri etkilemeye çalışmıştır. Diğer yandan Pakistan'da ordu, ülkenin savunmasında Hindistan'a karşı stratejik derinliğinin geliştirilebilmesi için Afganistan'a özel bir önem atfetmiştir (Haqqani, 2005; 159-186). Bir başka deyişle Sovyetler Birliği'nin işgalinden önce Pakistan'ın Afganistan'daki farklı İslami gruplarla ilişkisi ve bu ülke ile farklı düzeylerde çatışma-

ları vardır. Bu nedenle Pakistan'ın Sovyet işgaline karşı İslami grupları örgütlemesi ve desteklemesi ideolojik olmaktan çok kendi stratejik çıkarları ile ilişkilidir.

Afganistan'da 1978-79 ayaklanmalarından sonra İslamcı militanlar Peşaver'e kaçmış, çok sayıda Afganlı da mülteci olarak Pakistan'a göç etmek zorunda kalmıştır. Pakistan'daki askeri yönetim, ordu ve Pakistan Cemaat-i İslami mülteciler arasındaki İslamcı gruplara destek vermiştir. Ancak ABD ve Suudi Arabistan'dan gelen para ve silahların bu gruplara dağıtılmasında Pakistan gizli servisi ISI ana aktördür.

1977'de bir askeri darbe ile iktidara gelen Ziya ül-Hak Pakistan'da ilk kez ordu da dahil olmak üzere tüm kurumları ve günlük yaşamı dinselmiştir. Yasal düzeyde yapılan düzenlemelerle şeriat mahkemeleri kurulmuş ve devlet zekât gibi dini vergileri toplamaya başlamıştır. Diğer yandan kitle iletişim araçlarında İslam yaygın biçimde anlatılırken eğitim dinselmiştir, devlet memurları için namaz zorunlu hale getirilmiştir. İslam orduya da eklenerek Askeri Akademi'nin eğitim programında yerini almıştır (Hussain, 2007; 19-20).

1948'de İngilizler tarafından kurulan, doğrudan askeri bürokrasi içinde yer alan ve 1970'lerden itibaren iç istihbaratla da görevli olan Pakistan İstihbarat Servisi (ISI), Pakistan'da hem ordunun siyasal gündemi belirlemesinde hem de kendileri tarafından tanımlanan "ülkenin ideolojik sınırlarının" koruyucusu olarak önemli rol oynayan bir kurumdur (Hussain, 2007; 13). Sovyetler Birliği'nin işgalinden sonra ABD'nin başlattığı en büyük örtülü operasyonda taraf olan Pakistan, Afgan mücahid gruplarının kontrolünü elinde tutabilmek amacıyla önemli sınırlamalar getirmiştir. Örneğin CIA elemanları –tam olarak uygulanmasada- Afganistan'a geçmeyecek, Mücahid komutanlara silahları sadece ISI verecek, eğitimlerini ISI sağlayacaktır ve Mücahidlere verilecek paralar ISI'nin özel hesabına yatacaktır. Bu durum ISI'nin Pakistan içinde devlete paralel bir yapı oluşturmasına olanak vermiş ve ülke içindeki muhalifleri denetleme olanağını arttırmıştır (Hussain, 2007;13, 17).

Afganistan'da yürütülen savaş askerlerle radikal İslamcıların doğrudan temasını sağlamıştır. Aslında ISI'nin iki önemli başkanı General Hamid Gül ve General Cevad Nasır Pan-İslamizmi savunan, aktif olarak zaten radikal İslamcılarla bağlantılı kişilerdi. Bu durum içeride farklı İslamcı gruplar arasında da ISI'yi güçlendirmiştir (Hussain, 2007; 21; Haqqani, 2005; 291-293).

Pakistan kuzeyde var olan ve savaş sırasında farklı ülkelerden gelen savaşçıların da askeri, dini eğitim aldıkları kampları kendi kontrolünde tutmaya çalışmıştır. Kuzeyde savaşla birlikte sayıları artan medreselerde eğitilen Afgan mülteciler daha sonra Taliban hareketinin temelini oluşturmuştur.

1979 İran İslam devrimi Pakistan'daki medreselere gelen ilk dalga yabancı mali yardımları arttırmıştır. İran'ın etki alanının genişlemesinden ve devrimin ihraç edilmesinden korkan Suudi Arabistan, Kuveyt, Irak bazı medreselere mali destek vermiştir. Diğer yandan Ziya ül-Hak yönetiminin İslamizasyon politikası ve Şii karşıtlığı medrese sayısının artmasında önemli rol oynamıştır. Çoğunluğu yoksul gruplardan gelen, medreselerde parasız dini eğitim alan ve aynı zamanda beslenme ve barınma ihtiyacını karşılayan öğrencilerin mezun olduktan sonra bulabilecekleri işler oldukça sınırlıdır. Pakistan'da medreseleri dini ve politik ayrışmalar temelinde iki Sünni gelenek kontrol ediyordu Deobandi ve Barelevi (Hussain, 2007; 77-79).

1867'de kuzey Hindistan'da Deoband'da kurulan, Kuran ve Hadis'i eğitiminde merkeze alan aynı zamanda Hanefi mezhebi üzerinden eğitim yapan bu kurum süreç içinde güney Asya'da model olarak benimsenmiştir. Bugün Deobandi medreseleri hem entelektüel hem de siyasal olarak en etkin medreselerdir. Örneğin Darul Ulum Hakkaniya medresesi Afgan savaşı öncesinde pan-İslamist bir merkeze dönüşmüş, devletten ve yurt dışından parasal destek almıştır. Geleneksel olarak Afganlı öğrencilerin her zaman gittiği bu medrese mülteci akını ile birlikte Afgan öğrenci sayısını arttırmış ve öğrencilerinin cihada katılabilmeleri için kurallarını gevşetmiştir (Zaman, 2007; Hussain, 2007; 81-84).

Afganistan'daki savaş sırasında Pakistan'da 1.000'den fazla yeni medrese açılmıştır ve bunların çoğu Afgan sınırındadır. Cemaat-i İslami'ye ya da Cemiyet-i Ulema İslam'a ait olan bu medreselerde askeri eğitim verilmiyor ama cihada katılım destekleniyordu. Bu medreselerin en önemli fonksiyonu Afganistan'da cihadın sürekliliğini mümkün kılacak insan gücünü yetiştirmektir. Bu medreselerdeki eğitimi ABD'de dolaylı olarak desteklemiştir. Cihadi değerleri ve militan eğitimi geliştirmek üzere USAID (United States Agency for International Development) tarafından finanse edilen Nebraska Üniversitesinde Dari ve Paştu dilinde yazılan özel kitaplar bastırılıp Afgan mülteci kamplarında, medreselerde dağıtılmıştır (Hussain, 2007; 80).

Genel olarak bakıldığında Arap ülkelerinin yöneticilerinin Mücahitlere sempati ile yaklaştığı ve Sovyet işgaline karşı çıkılması gerektiği fikrini savun-

duğu görülür. Daha da ileri giderek bazı yöneticiler Afgan cihadına katılımı doğrudan desteklemiştir. Örneğin Mısır devlet başkanı Enver Sedat Müslüman Kardeşler'in lideri ile buluşarak Afganistan'daki direnişi desteklemelerini ve bu savaşa gönüllüleri göndermelerini istemiştir (Gerges, 2005; 69).

Afganistan'da ABD ve Pakistan ekseninde Sünni Paştun grupları doğrudan destekleyen Suudi Arabistan kendi resmi ideolojisi ekseninde İslam'ın Vahabi yorumunun yaygınlaşmasını sağlamaya çalışmış ve Selefi olarak adlandırılan Arap grupların Afganistan'da taban kazanmasına yardımcı olmuştur. Prens Turki el-Faysal yönetimindeki Suudi Arabistan Muhaberat'ı, Riyad valisi Prens Salman'ın özel destek komitesi ve Rabita örgütü Suudi Arabistan'ın Afganistan'daki savaşa müdahalesinde en önemli kanallardır (Kepel, 2000; 164).

Araplar arasında başlangıçta Afgan cihadına katılma, gönüllü bulma konusunda zorluk vardır. Çünkü bölgede askeri mücadelenin İsrail'e karşı, Filistin topraklarında verilmesi gerektiği konusunda bir görüş birliği vardır. Ayrıca bu dönemde radikal İslami gruplar açısından asıl düşman içerideki rejimlerdir dolayısı ile cihad bu alanda yapılacaktır. (Wiktorowicz, 2005; 217).

Afganistan'da savaşmaya gideceklerin toplanmasında ve Pakistan'daki medreselerin, eğitim kamplarının açılmasında Suudi Arabistan ve Kuveyt kaynaklı örgütlenmeler önemli rol oynamıştır. Örneğin Pakistan ve Afganistan'da Selefi öğreti temelinde medreseler açan ve Körfez ülkelerinden gönüllüleri devşiren Ehl-i Hadis gibi yerel örgütler desteklenmiştir. Bu örgütlerin kurduğu medrese ve eğitim kaplarında Selefi öğreti üzerinden sosyalizasyon sürecinden geçen Körfez ülkeleri, Mısır, Cezayir gibi farklı Arap ülkelerinden gelen Araplar ülkelerine döndüklerinde bu ideolojinin taşıyıcısı haline gelmişlerdir. Abu Sayyaf, Cemaat el-Dava gibi Selefi örgütler var olan ideolojik bağlantılarını kullanarak maddi yardım sağlamışlardır (Wiktorowicz, 2005; 217).

Afgan savaşına katılmak için dinsel meşruiyeti El-Ezher mezunu Peşaver'de yaklaşık 20 Arap İslami insani yardım örgütünü biraraya getiren İslam Koordinasyon Konseyi'nin başkanı olan Filistinli Abdullah Azzam sağlamıştır (1989'da Peşaver'de öldürüldü). Azzam'a göre kâfirlere karşı iki tür cihad vardır. İlki sınırları güçlendirmek ya da nadiren de olsa kâfirleri rahatsız etmek için yapılan saldırı amaçlı cihad ki bunda Müslümanların kolektif sorumluluğu vardır. İkincisi ise kâfirlere karşı Müslüman topraklarını ve insanları korumak için yapılan savunma amaçlı cihad ki bu her Müslümanın imanın beş şartı gibi bireysel sorumluluğudur. Burada coğrafi olarak düşmana en yakın olan Müslümanlar, eğer başarılı olamazlarsa sonraki halkalar bu cihada katılmalıdır.

Eğer böyle bir cihada az sayıda Müslüman katılırsa tüm Müslümanlar günah işlemiş olur (Wiktorowicz, 2005; 218).

1985'den itibaren farklı ülkelerden gelip Mücahidler safında savaşa katılanların sayısı artmıştır. Sudan, Çad, Moritanya, Yemen'den gelenlerin yanı sıra yaklaşık olarak Suudi Arabistan'dan 5000, Mısır'dan 2000, Cezayir'den 2800 Arap gönüllü farklı kamplarda savaşa katılmak üzere bulunmuştur (Griffith, 2001; 131).

İran'ın Afgan cihadındaki rolü sınırlı olmakla birlikte önemlidir. Daha önce belirtildiği gibi Şii gruplar kanalı ile Sovyetler Birliği'ne karşı mücadeleye katılan İran, ilişkili olduğu Sünni radikal grupların üyelerinin de bu savaşa katılmasında rol almıştır. Bilindiği gibi İslam devrimi öncesinde özellikle üniversite öğrencilerinin mobilize edilmesinde Ali Şeriatî önemli bir yer tutar. Şeriatî, Humeyni'nin geliştirdiği velayet-i fakih doktrininden farklı olarak Marksist kavramları da kullanarak yerleşik dini kurumlara karşı geliştirdiği eleştirel bakış açısıyla Sünni radikal gruplar arasında da popüler olmuştur. Ancak 1979 İslam devriminden sonra hakim olan Humeyni ve taraftarları İslam devrimini velayet-i fakih doktrini çerçevesinde yapılandırmış ancak mezhebi farklılıkları ön plana çıkarmayarak Ortadoğu'da Sünni Müslümanlar arasında da taraftar bulmaya çalışmıştır. İran devrimi ilk İslami devrim olarak pek çok grup için doğal bir çekim merkezi oluşturmuş ancak zaman içinde bu etki zayıflamıştır (Atacan, 1993; 113-121). Afganistan'daki savaşın tarihleri hatırlandığında bu dönemde İran'ın önemli bir çekim merkezi olduğu unutulmamalıdır. İran savaş sırasında farklı gruplarla ilişki kurmuş ancak Sünni gruplar arasında hiçbir zaman asıl güç olamamıştır. Özellikle Vahabi İslam'ın Şiiliğe karşı var olan düşmanca tutumu İran'ın Vahabi karşıtı dolayısı ile Suudi Arabistan karşıtı tutumunu güçlendirmiştir.

İran'da örgütlenen direnişçiler uluslararası askeri ve insani yardımlardan yararlanamamışlardır. Oysa yaklaşık 2 milyon Afganlı mülteci olarak İran'a sığınmıştır. 1980-88 arasında devam eden Irak-İran savaşı ve bu savaşın yarattığı ekonomik güçlükler göz önüne alındığında İran'ın Şii gruplara verdiği destek oldukça sınırlıdır. Tahran yönetimi 8 Şii örgüte resmi statü tanımış ama silah ve parasal desteği Batı ile kıyaslandığında çok sınırlı kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesinden sonra İran'ın teşviki ile bu sekiz örgüt birleşerek Hizb-i Vahdet'i kurmuştur (Rashid, 2000; 198).

IV) Afganistan'daki Savaşın Ortadoğu'da Etkileri

Soğuk Savaş koşullarında Sovyetler Birliği ve ABD'nin Afganistan üzerinde gerçekleştirdikleri savaş farklı ülkelerden gelen çeşitli İslami gruplara mensup insanların burada karşılaşmalarına, tanışmalarına olanak sağlamıştır. Afgan savaşı aynı zamanda bu grupların silahlı eğitim almalarına ve savaş, saldırı konusunda deneyim kazanmalarına fırsat vermiştir.

Filipinler, Özbekistan, Mısır, Cezayir, Kuveyt, Suudi Arabistan, Türkiye gibi farklı ülkeden gelip Mücahitlerin yanında savaşa katılan pek çok insan burada farklı silahları kullanma, bomba yapımı ve askeri taktikleri öğrenerek ileride kendi ülkelerinde yapacakları savaşa hazırlanmıştır. Afganistan çok farklı ülkelerden gelen bu insanlar için ilk kez birbirini tanıma, ideolojik ve taktik işbirliği oluşturmak imkânı vermiştir.

Radikal gruplar için “güvenli bölge” olarak değerlendirilen Afganistan farklı grupların içyapılarını da dönüştürmüştür. Örneğin daha önce gevşek bir ilişkiler ağı üzerine oturan Mısır'daki İslami Cihad'ın Afganistan deneyimi bu grubun Ayman El-Zevahiri liderliğinde bütünleşmesini sağlamış, el-Zevahiri'ye de kendi liderliğini geliştirebilme olanağı vermiştir (Gerges, 2005; 88).

1990'ların ortalarına kadar Ortadoğu'da pek çok radikal İslamcı grup kendi ülkelerindeki siyasal rejimleri “düşman” olarak tanımlamış ve bu rejimleri yok etmek için siyasal mücadeleye girişmiştir. Örneğin Mısır'da Tanzim el-Cihad ve İslami Grup bu tarihlerde çok kanlı bir çatışma sürecine girmiştir. Bu grupları o dönemde “terörist” olarak tanımlayan Mısır hükümeti çıkardığı anti-terör yasalarının da yardımıyla bu gruplara karşı şiddetli bir mücadele içine girmiştir. Mısır hükümeti bu grupların Afganistan'da silahlı eğitim aldığı, uluslararası bağlantıları olduğu ve bazı ülkeler tarafından desteklendiği konusunda pek çok şikayette bulunmasına rağmen bu konular uluslararası arenada pek ilgi çekmemiştir. Doğal olarak ABD'nin Ortadoğu'da önemli bir müttefiki olan ve tüm problemlerine/sınırlamalarına rağmen hala bölge politikasında önemli bir aktör olan Mısır'ın Cezayir olup olmayacağı çok tartışılmış ancak radikal İslami gruplar hakkında öne sürdüğü argümanlar aynı ilgiye mahzar olamamıştır. (Kepel, 1985; Rahman, 1994; Guenena, 1986; Weaver, 1999)

Bir başka ilginç örnek de Cezayir'dir. Bilindiği gibi 1991 parlamento seçimlerinin ilk turunu İslami Kurtuluş Cephesi (FIS) kazanmıştır. Bunun üzerine Cezayir ordusu müdahale ederek seçimleri iptal etmiş, FIS'i yasaklamış,

1992’de başkanlık yönetimini ilan etmiş ve iki ay içinde çok kanlı bir iç savaş başlamıştır. 1999’a kadar bu süreçte 70.000 kişi ölmüştür. Bir süre sonra FIS’i yeterince mücadelecı bulmayan İslami Cihad grubu 1995’de adını Silahlı İslami Grup (GIA) olarak değiştirmiştir. Ağırlıklı olarak Afganistan’da savaşan Cezayirlilerden oluşan GIA, kısa sürede Cezayir’deki iç savaşta şiddetin dozunu arttırmış ve neo-Vahabi görüşleri ile tüm Kuzey Afrika’yı destabilize eden, bölgede İslami radikalizmi arttıran bir güç haline gelmiştir (Martinez, 2000; Hafez, 2004).

Afganistan’daki savaşta “Arap Afganlar” olarak adlandırılan farklı ülke yurttaşları kendi ülkelerine döndüklerinde bekledikleri saygın konumu kazanamamışlardır. Bu durum bazılarının Afgan deneyimini sorgulamasına yol açarken bazılarının da El-Kaide gibi örgütlenmeler içinde yer almalarına ve Suudi Arabistan örneğinde olduğu gibi rejim değişikliği talepleriyle terör eylemlerine katılmalarına yol açmıştır. (Fandy, 1999; 181-183, 186-192)

1998’de Usama Bin Ladin ve Ayman el-Zevahiri “Haçlılara ve Yahudilere karşı Savaş” ilan ettiklerinde Clinton yönetimi El-kaide örgütünü yok etmek için planlar yapmaya başlamıştır. Aynı yıl Kenya ve Tanzanya’da Amerikan elçiliklerine yapılan saldırılar ABD’nin dikkatini yeniden Afganistan ve Pakistan’a çevirmesine yol açmıştır. Aslında bu deklarasyon ile birlikte El-kaide ağı içinde yer alan bazı radikal örgütler “düşman” tanımlamalarını değiştirmişlerdir. Bu döneme kadar kendi ülke yönetimlerini ana “düşman” olarak tanımlayan gruplar artık ABD ve İsrail’i birincil düşman olarak tanımlamakta ve silahlı eylemlerin bu ülkelere yönelik olarak yapılması gerektiğini savunmaktadır. Bu da radikal gruplar açısından çok önemli bir dönüşümü ifade etmektedir.

Bugüne kadar kendi ülkelerinin siyasal rejimlerini “düşman” olarak tanımlayan ve ona karşı silahlı mücadele yürüten bu gruplar kendi ülkelerinde ciddi başarısızlıklara uğramış ve 1990’ların ikinci yarısından itibaren silah bırakmaya başlamıştır. Radikal gruplar arasında önemli tartışmaları başlatan bu deneyim bazı grupların silahlı mücadeleden vazgeçip farklı mücadele stratejileri benimsemelerine yol açarken özellikle Afganistan’da kalan bazı liderlerin de mücadele alanını değiştirmesine yol açmıştır. Gerges’in “ulusüstü cihadiler” olarak tanımladığı bu gruplar cihadı uluslararasılaştırmayı ve İslam devrimini dünyaya yaymayı hedeflemektedirler (Gerges, 2005; 12). Bu gruplar için “düşman” artık geldikleri ülkelerin dışındadır, kısaca ABD ve İsrail’dir.

Sonuç

2001’de Washington’da Pentagon ve New York’da ikiz kulelere yapılan saldırılardan hemen sonra ABD radikal İslamcı gruplara karşı tutumunu değiştirmiş ve “teröre karşı savaş” politikası temelinde bu gruplar “küresel tehdit” olarak tanımlanmıştır. Organize suç örgütü gibi muamele gören bu grupların gücünün sınırlanması için ABD şiddet kullanmaktan çekinmemiştir. 11 Eylül saldırılarından hemen sonra Afganistan’daki Taliban yönetimi Usame Bin Ladin’i koruduğu ve “terörist” grupları barındırdığı için hedef olarak seçilmiş ve ABD bombardımanları sonunda pek çok Ortadoğu ülkesinin de desteği ile devrilmiştir. Ayrıca bu grupların finansal kaynaklarını kurutmak ve kitle imha silahlarına sahip olmalarını önlemek amacı ile pek çok uygulama gerçekleştirilmiştir (Gerges, 2005; 231-232).

Aslında pek çok ülke örneğin Pakistan, İran, Suudi Arabistan, Mısır, Yemen, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri vb. Afganistan’da Taliban rejiminin yıkılmasında ve El-Kaide’ye karşı mücadelede ABD’ye destek vermiştir. Tüm bu devletler kendi içlerinde El-Kaide veya benzeri örgütlenmeler tarafından tehdit edildiklerini düşündükleri için bu mücadeleye ABD yanında taraf olmuşlardır. Ayrıca bu mücadelede ABD’ye destek olmak bölgede bazı otoriter yönetimlerin kendilerini güçlendirmelerine yol açmış bir başka deyişle örneğin Mısır’da Hüsnü Mübarek, Pakistan’da Pervez Müşerref yönetimini Batılı eleştirilerden korumuştur.

Afganistan deneyiminin bilinmesi sadece bugün ne olduğunu anlamak açısından değil yarın ne olabileceğini öngörmek açısından da önemlidir. 2003’de ABD ve Britanya’nın Irak işgalinden sonra Irak Afganistan’ın yerini almış ve radikal gruplar için teknik uzmanlıklarını geliştirecekleri, cihadı yenileyecekleri bir alan olmuştur. Afganistan gibi Irak da farklı ülkelerin farklı grupları destekleyerek kendi çıkarlarını ya da çatışmalarını Iraklılar üzerinden çözmeye çalıştıkları bir savaş alına dönüşmüştür. Bugün Irak’ta sadece işgalci güç olarak ABD ve Britanya yoktur. İran, Suudi Arabistan, Türkiye, İsrail, vb. de vardır. Afganistan deneyiminden öğrenmeye niyetli olan ülkeler bu savaşın bölge ülkeleri için yeni sorunlara gebe olduğunu ve buna göre tutum alınması gerektiğini bileceklerdir.

“Tehdit” tanımlamaları belirli bir tarihsel-toplumsal bağlamda, mevcut iktidar yapıları temelinde farklı toplumsal/siyasal gruplar tarafından şekillendirilir. Kuşkusuz “tehdit”in kimler tarafından, nasıl algılandığı önemlidir. Ancak “tehdit”in hangi iktidar yapısı temelinde, hangi toplumsal/siyasal aktörlerce

süreç içinde nasıl kurgulandığı ve değiştiği kavramı mutlaklaştırmamak açısından çok daha önemlidir.

Kaynakça

Atacan, Fulya, **Kutsal Göç, Radikal İslamcı Bir Grubun Anatomisi**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.

Barfield, Thomas, “An Islamic State is a State Run by Good Muslims: Religion as a Way of Life and Not an Ideology in Afghanistan”, **Remaking Muslim Politics**, Ed. R. W. Hafner, Princeton University Press, New Jersey, 2005, s. 213-239.

Coll, Steve, **Ghost Wars**, Penguin Books, London, 2005.

Fandy, Mamoun, **Saudi Arabia and the Politics of Dissent**, St. Martin’s Pres, New York, 1999.

Gerges, Fawaz A., **The Far Enemy**, Why Jihad Went Global, Cambridge University Press, New York, 2005.

Griffin, Michael, **Reaping The Whirlwind, The Taliban Movement in Afghanistan**, Pluto Press, London, 2001.

Guenena, Nemat, **The Jihad, An Islamic Alternative in Egypt**, Cairo Papers, V. 9, Monograph 2, Cairo, 1986.

Hafez, Mohammed M., “From Marginalization to Massacres: A Political Process Explanation of GIA: Violence in Algeria”,

Islamic Activism, Ed. Q. Wiktorowicz, Indiana University Press, Bloomington, 2004, s. 37-61.

Haqqani, Husain, **Pakistan Between Mosque and Military**, Carnegie Endowment for International Peace, Washington DC, 2005.

Hussain, Zahid, **Frontline Pakistan**, Colombia University Press, New York, 2007.

Kepel, Gilles, **Cihad İslamcılığın Yükselişi ve Gerilemesi**, çev. H. Bayrı, Doğan Kitap, İstanbul, 2000.

Kepel, Gilles, **The Prophet and the Pharaoh**, Al Saqi Boks, London, 1985.

Martinez, Luis, **The Algerian Civil War 1990-1998**, Hurst & Company, London, 2000.

Ramadan, Abdel Azim, “Fundamentalist Influence in Egypt: The Strategies of the Muslim Brotherhood and the Takfir Group”,

Fundamentalism and the State, Ed. M.Marty, R. S. Appleby, The University of Chicago Press, Chicago, 1994, Vol. 3, s.152 - 183

Rashid, Ahmed, Taliban, **Militan Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia**, Yale University Press, New Haven, 2000.

Roy, Oliver, **Islam and Ressistance in Afghanistan**, Cambridge University Press, Cambridge, 1986.

Roy, Oliver, **Siyasal İslamın İflası**, çev. C. Akalın, Metis, İstanbul, 1994.

Van der Veen, Hans, “The War on Drugs in the Creation of the new world (dis)order”, **Shadow Globalization, Ethnic Conflicts and New Wars**, Ed. D. Jung, Routledge, London, 2003, s. 93-115.

Weaver, Mary Anne, **A Portrait of Egypt, A Journey Through the World of Militant Islam**, Farrar, Straus and Giroux, New York, 1999.

Wiktorowicz, Quintan, **The Management of Islamic Activism**, State University of New York Press, New York, 2001.

Wiktorowicz, Quintan, “The Salafi Movement: Violence and the Fragmentation of Community”, **Muslim Networks from**

Hajj to Hip Hop, Eds. M. Cook, B. B. Lawrence, The University of North Carolina Pres, Chapel Hill, 2005, s. 208-234.

Zaman, Muhammed Qasim, “Tradition and Authority in Deobandi Madrasas of Sauth Asia”, **Schooling Islam**, Eds. R. W.

Hefner, M. Q. Zaman, Princeton University Press, Princeton, 2007, s. 61-87.